

games was carried out. The results of the study show the dynamics of growth in physical fitness indicators of track and field athletes by all control tests.

Conclusions: the inclusion of outdoor games in training sessions of track and field athletes aged 14-15 is an effective means of developing speed characteristics, which contributes to improving their sports results and overall physical fitness.

We see prospects for further research in the development and implementation of comprehensive programs that combine outdoor games and special speed exercises.

Key words: track and field athletes, outdoor games, physical training, speed.

УДК 37.046

Ольга Лілік

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

ORCID ID 0000-0002-5187-1944

DOI 10.24139/2312-5993/2025.01/030-046

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У КОНТЕКСТІ ДОСЛІДНО-ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ В НАУКОВИХ ЛІЦЕЯХ

Актуальність: необхідність визначення особливостей застосування методів літературознавчого дослідження в межах науково-дослідницької роботи здобувачів середньої освіти в наукових ліцях зумовлена процесами, спрямованими на реформування освітньої галузі загалом і впровадження профільного навчання в старших класах, що безпосередньо пов'язане з дослідно-орієнтованим навчанням.

Мета: схарактеризувати особливості застосування методів літературознавчих досліджень у контексті дослідно-орієнтованого навчання в наукових ліцях.

Методи: у процесі дослідження використано комплекс емпіричних і теоретичних методів наукового пізнання, зокрема методи аналізу й синтезу було застосовано з метою опрацювання наукової літератури з обраної проблеми. Окрім того, метод аналізу задіяно під час роботи з текстами учнівських науково-дослідницьких робіт Попелюх А.С., виконаних і захищених у системі Малої академії наук із секції «Українська література», за одну з яких («Особливості жіночого портретування в романі «Музей покинутих секретів» Оксани Забужко») авторка здобула диплом другого ступеня на всеукраїнському етапі конкурсу-захисту в 2023-24 н.р., а за другу («Хронотоп як спосіб конструювання нової реальності в романі М. Кідрука «Колонія»») диплом першого ступеня на обласному етапі в 2024-25 н.р.

З метою збору даних щодо учнівської науково-дослідницької роботи було використано також метод спостереження за дослідно-орієнтованим навчанням у науковому ліцеї. Для формулювання висновків, а також рекомендацій щодо формування в учнів старших класів навичок застосування методів літературознавчого дослідження використано методи узагальнення й систематизації. Усі методи наукового пошуку було застосовано на основі принципів взаємодоповнюваності й відповідності меті дослідження. Це забезпечило об'єктивність і вірогідність отриманих результатів.

Результати: у статті схарактеризовано загальні й спеціальні методи літературознавчих досліджень у контексті виконання здобувачами середньої

освіти науково-дослідницьких робіт у межах дослідно-орієнтованого навчання в наукових ліцеях. Зокрема описано особливості використання загальнонаукових методів (емпіричних і теоретичних), передусім аналізу й синтезу, індукції й дедукції, абстрагування, узагальнення, спостереження. Проаналізовано особливості використання деяких спеціальних методів літературознавчого дослідження, зокрема біографічного, герменевтичного, міфологічної критики, порівняльно-зіставного, культурно-історичного, психоаналітичного тощо. У процесі опису кожного із зазначених методів автор статті стисло характеризує історію його формування, а також називає літературознавців, що сформулювали теоретичні засади його застосування, умови його ефективного використання в літературознавчому дискурсі.

Висновки: Доведено, що особливості відбору старшокласниками загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання для виконання навчальних проєктів і науково-дослідницьких робіт із української літератури в контексті дослідно-орієнтованого навчання зумовлюються обраною темою, сформульованою метою і завданнями.

У контексті проаналізованих у статті науково-дослідницьких робіт, підготовлених і захищених Попелюх А.С., з'ясовано, що деякі із методів наукового дослідження були домінувальними (спостереження, аналіз і синтез, системний підхід; порівняльно-зіставний, психологічний, психоаналітичний, культурно-історичний тощо), інші виконували допоміжну роль. Закцентуємо, що від оптимального підбору здобувачем середньої освіти методів дослідження залежить ефективність його виконання, а також об'єктивність і вірогідність отриманих результатів. Доведено, що формування в учнів старших класів наукових ліцеїв навичок застосування загальнонаукових і літературознавчих методів дослідження потребує від учителя-словесника цілеспрямованої й системної роботи.

Ключові слова: науково-дослідницька діяльність, науковий ліцей, дослідно-орієнтоване навчання, літературознавче дослідження, методи дослідження.

Постановка проблеми. У контексті реформаційних процесів, що відбуваються в освітній галузі на сьогодні, під час різноманітних форумів, симпозіумів і науково-практичних конференцій активно обговорюються питання, пов'язані з упровадженням профільного навчання в старших класах закладів середньої освіти, а також із підготовкою ліцеїв до пілотного етапу реформування. У руслі цих тенденцій особливої значущості набувають ідеї дослідно-орієнтованого навчання в ліцеях, яке безпосередньо пов'язане з виконанням навчальних проєктів і підготовкою науково-дослідницьких робіт, зокрема і в системі Малої академії наук. Водночас варто констатувати, що учні, а подекуди й учителі, які здійснюють керівництво цими дослідженнями відчують труднощі в процесі визначення наукового апарату дослідження й відбору методів наукового пошуку, які б забезпечили ефективну науково-пошукову діяльність.

Особливої актуальності зазначена проблема набуває в мовно-літературній галузі, адже в сучасній філології панує гносеологічний плюралізм, що передбачає можливість вибору науковцем методологічної основи, а також методів наукового пізнання. Це зумовлене падінням «залізної завіси» між українським і західним літературознавством у 90-х роках ХХ ст., а відтак ознайомленням учених із низкою філософських і літературознавчих концепцій, сформульованих і застосовуваних у західній науці. Отже, оновлення методологічної бази, опанування нових методів наукового пізнання не лише активізувало мовознавчі й літературознавчі дослідження та дало змогу науковцям під новим кутом зору поглянути на твори класичної літератури, а й призвело до появи низки труднощів, пов'язаних із відбором оптимальних методів наукового дослідження, які б забезпечили ефективне виконання учнями навчальних проєктів і науково-дослідницьких робіт у контексті дослідно-орієнтованого навчання. З цього приводу Л.Базиль зазначає, що на сьогодні затребуваними є вчителі-словесники, які спонукають учнів до вироблення власних позицій шляхом осмислення літературно-художніх образів, здійснення дослідницької діяльності, пошуку істинних смислів кожного мистецького явища із використанням елементів новітнього літературознавства (Базиль, 2016). Особливо актуальним це є для вчителів, які працюють у наукових ліцях, які мають залучати здобувачів середньої освіти до науково-дослідницької роботи, а отже, цілеспрямовано формувати в них навички відбирати й ефективно застосовувати методи наукового дослідження для оптимального розв'язання сформульованих завдань.

Аналіз актуальних досліджень. Питання організації науково-дослідницької діяльності здобувачів освіти в контексті мовно-літературної галузі, а також особливості її методичного супроводу досить системно висвітлені у працях Н.Бондаренко (Бондаренко, 2021), Д.Мацька (Мацько, 2016), Н.Саприкіної (Саприкіна, 2010). Взаємозв'язки між сформованістю у вчителів української мови і літератури літературознавчої компетентності й їхньою здатністю організовувати науково-дослідницьку діяльність учнів обґрунтувала Л.Базиль (Базиль, 2016). Формування науково-дослідницької компетентності старшокласників як потреби особистості в науковому пізнанні світу, уміння виконувати дослідницьку роботу, творчо використовувати набуті знання, самостійно опановувати нові способи

діяльності в будь-якій сфері людського життя стала предметом дослідження Г. Сердюк (Сердюк, 2022). Загалом огляд цих та інших наукових праць дає підстави для висновку, що на сьогодні накопичено значний теоретичний матеріал щодо організації і супроводу науково-дослідницької роботи здобувачів середньої освіти. Проте окреслені підходи потребують конкретизації з огляду на специфіку літературознавчих досліджень, а також у контексті тих викликів, що актуалізуються на сучасному етапі.

Мета статті – схарактеризувати особливості застосування методів літературознавчих досліджень у контексті дослідно-орієнтованого навчання в наукових ліцеях.

Методи. У процесі дослідження використано комплекс емпіричних і теоретичних методів наукового пізнання, зокрема методи аналізу й синтезу було застосовано з метою опрацювання наукової літератури з обраної проблеми. Окрім того, метод аналізу застосовано під час роботи з текстами науково-дослідницьких робіт Попелюх Ангеліни Сергіївни, виконаних і захищених у системі Малої академії наук із секції «Українська література», за одну з яких («Особливості жіночого портретування в романі «Музей покинутих секретів» О. Забужко») авторка здобула диплом другого ступеня на всеукраїнському етапі конкурсу-захисту в 2023-24 н.р., а за другу («Хронотоп як спосіб конструювання нової реальності в романі М. Кідрука «Колонія»») диплом першого ступеня на обласному етапі в 2024-25 н.р. З метою збору даних щодо учнівської науково-дослідницької роботи було використано також метод спостереження за дослідно-орієнтованим навчанням у Комунальному закладі «Чернігівський обласний науковий ліцей» Чернігівської обласної ради. Для формулювання висновків, а також рекомендацій щодо формування в учнів старших класів навичок застосування методів літературознавчого дослідження використано методи узагальнення й систематизації. Усі методи наукового пошуку було застосовано на основі принципів взаємодоповнюваності й відповідності меті дослідження. Це забезпечило об'єктивність і вірогідність отриманих результатів.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукової літератури й спостереження за освітнім процесом у науковому ліцеї дали підстави для висновку, що старшокласники під час виконання навчальних проєктів і науково-дослідницьких робіт з української літератури в контексті дослідно-орієнтованого навчання спеціальні методи дослідження мають

поєднувати з так званими загальнонауковими, які, своєю чергою, традиційно поділяються на емпіричні (спостереження, вимірювання, візуально-графічні прийоми тощо), що застосовуються на первинному етапі дослідження, для збору й упорядкування матеріалу, а також теоретичні (індукція, дедукція, системний підхід), що використовуються для оброблення зазначеного матеріалу. Щоправда, на сьогодні відсутня єдина усталена класифікація методів дослідження, а деякі методи (формалізація, абстрагування, моделювання, аналіз і синтез, систематизація, узагальнення) науковці розглядають у межах обох рівнів (емпіричного й теоретичного), залежно від мети їхнього застосування (Сисоєва, Кристопчук, 2009, с. 19).

Схарактеризуємо деякі із загальнонаукових і літературознавчих методів та особливості їх застосування в процесі літературознавчого наукового дослідження, яке можуть здійснювати учні наукового ліцею в межах науково-дослідницьких робіт Малої академії наук, а також під час виконання навчальних проєктів у контексті дослідно-орієнтованого навчання.

Перш ніж перейдемо до аналізу сучасних методів наукового пошуку, зазначимо, що в радянському літературознавстві досить поширеним був соціологічний аналіз літературного твору, представники якого відстоювали думку, що художній світ є лише відображенням реального світу. Відповідно вони висували соціальну проблематику в літературі на передній план. Подекуди це призводило до необґрунтованого розширення меж використання соціологічного аналізу, появи так званого вульгарного соціологізму: до нього вдавалися під час дослідження не лише тематики, проблематики, конфліктів та образів літературного твору, а і його стилю, навіть ритмо-мелодики поетичних текстів (Ковбасенко, 2002, с. 3).

Проте, починаючи з 90-х років ХХ ст., усе більшої популярності в літературознавстві набувають методи архетипної критики, структуралізму і постструктуралізму, герменевтики, психоаналізу, міфопоетики а також біографічний, культурно-історичний, психологічний, порівняльно-зіставний, гендерної критики тощо. Зазначені методи є спеціально науковими (літературознавчими), вони сформувалися на підґрунті певних філософських чи міждисциплінарних концепцій і були адаптовані для аналізу літературознавчого матеріалу (Козлик, 2004). Відповідно, учні наукових ліцеїв у процесі дослідно-орієнтованого навчання мають підбирати спеціальнонаукові

(літературознавчі) методи відповідно до мети й завдань дослідження, а також жанрово-стильових, сюжетно-композиційних, проблемно-тематичних особливостей художнього твору.

Варто констатувати, що застосування цих методів передбачає накопичення емпіричного матеріалу, а з цією метою доцільно застосувати метод спостереження за текстом літературного твору, що передбачає послідовне уважне неодноразове прочитання твору з фіксацією заданих аспектів. Наприклад, у процесі наукового пошуку, присвяченого жіночому портретуванню у творчості О. Забужко, Попелюх А.С. досліджувала вербальні (оцінка героїнь нараторами, іншими персонажами, самооцінка, мовлення героїні тощо) і невербальні засоби (інтонація, тембр голосу, сміх, вираз обличчя, рухи тіла, запах тощо) жіночого портретування. Відповідно, дослідниця передусім мала їх спостерегти в тексті літературного твору, а також зафіксувати для подальшого оброблення. Саме від цього зібраного емпіричного матеріалу залежала повнота й ґрунтовність виконаного ліцеїсткою дослідження.

Очевидно, що межі науково-дослідницької роботи, яку виконують учні-старшокласники, не дають змогу представити весь фактологічний матеріал, зібраний у результаті спостереження, тому дослідниця зробила вибірку, тобто відібрала певну кількість елементів із генеральної сукупності для ілюстрування певних дослідницьких положень. Одиницею такої вибірки стали фрагменти літературних творів (цитати), тобто словосполучення, речення, їхні фрагменти, кілька речень, абзац. Загалом маємо констатувати, що, як правило, у літературознавчих дослідженнях застосовується процедура випадкового відбору елементів для вибірки, тобто цей метод значною мірою ґрунтується на уподобаннях дослідника, що, звісно, впливає на об'єктивність дослідження. Тобто учениця-дослідниця самостійно вирішувала, який саме матеріал використати в процесі компонування тексту науково-дослідницької роботи, керуючись принципами доцільності. Зазвичай для забезпечення вірогідності отриманих результатів і ґрунтовності сформульованих висновків матеріали вибірки мають презентувати твори різних жанрових моделей і різних періодів творчості митця. Окрім того, вони мають відображати різні аспекти функціонування певного явища в літературному творі.

Вимірювання як емпіричний метод теж відіграє певну роль у літературознавчих дослідженнях, оскільки деякі класифікації портретів

персонажів у літературних творах ґрунтуються на підрахунку кількості слів в описі. Наприклад, О. Калинюк залежно від обсягу портретних фрагментів вирізняє короткі (2-9 слововживання), середні (10-29 слововживань), напівдовгі (30-59 слововживань), довгі (60-89 слововживань), наддовгі (90-200 слововживань) портрети (Калинюк, 1999, с. 11). Відповідно, до методу вимірювання Попелюх А.С. зверталася під час аналізу портретних характеристик героїнь роману «Музей покинутих секретів».

Доцільність застосування системного підходу в літературознавчих дослідженнях зумовлена поглядами на функціонування художнього твору як системно організованої цілісності, що містить два основні компоненти – зміст і форму, які охоплюють низку складників, що перебувають у різноманітних взаємозв'язках (Марко, 2013). Варто наголосити, що системний підхід до вивчення об'єкта дослідження набув популярності лише в другій половині ХХ ст., коли до наукового аналізу об'єкта почали підходити не ізольовано, а комплексно, його почали сприймати як складне ціле, тобто розглядати не лише будову та властивості об'єкта, але й зв'язки між його частинами, підсистемами, їхні функції та взаємозв'язки із навколишнім світом.

Зазначимо, що застосування системного підходу в процесі дослідження передбачає врахування низки вимог, зокрема: а) виявлення залежності кожного елемента від його місця та функцій у системі з урахуванням того, що властивості цілого не можна звести до суми властивостей цих елементів; б) аналіз того, наскільки поведінка системи зумовлена як особливостями її окремих елементів, так і властивостями її структури; в) дослідження механізму взаємодії системи та середовища; г) вивчення характеру ієрархічності, притаманного цій системі; д) забезпечення всебічного багатоаспектного опису системи; є) розгляд системи як динамічної цілісності, що розвивається (Удалов, Зубович, Полежаєва, 2005).

У контексті використання учнями наукових ліцеїв у межах дослідно-орієнтованого навчання системного підходу в літературознавчих дослідженнях наголосимо, що одним із провідних принципів літературознавчого аналізу є принцип єдності змісту й форми, який зобов'язує дослідника у процесі аналізу змісту (тематики, проблематики, ідеї твору) звертатися до складників його форми (жанрових детермінант, особливостей сюжету й композиції, специфіки

образної системи, ритміки й мелодики тощо) (Козлик, 2004). Вважається, що зміст літературного твору не можна розглядати відірвано від форми, бо тоді аналіз перетвориться просто на переказ подієвої основи чи розмірковування з проводу прочитаного, а дослідження форми, ізольовано від змісту, буде лише теоретизуванням.

Відповідно, аналізуючи особливості часопросторової організації роману «Колонія» М. Кідрука, Попелюх А.С. розглядає художній час і простір у контекстуальному, інтертекстуальному, сенсотвірному аспектах, а також у взаємозв'язках із усіма складниками змісту й форми. Отже, заявлений підхід дає змогу не лише розглядати як систему літературний твір, а й сам хронотоп теж, що створює підґрунтя для дослідження окремих його складників і взаємозв'язків між ними.

Важливими для учнівських навчальних проєктів і науково-дослідницьких робіт, на нашу думку, є методи аналізу й синтезу, які теж набувають певної специфіки в межах літературознавчих досліджень. Враховуючи їхню діалектологічну єдність, схарактеризуємо їх у сукупності: як відомо, метод аналізу передбачає поділ об'єкта на складові частини з метою їх самостійного вивчення, а також визначення особливостей взаємодії між ними; синтез полягає в об'єднанні, реальному чи мисленнєвому, різних аспектів, ознак, частин предмета в єдине ціле, проте не еkleктичне поєднання, а комбінування з метою визначення сутності явища або творення нових сенсів (Сисоєва, Кристопчук, 2009, с. 37).

У контексті дослідно-орієнтованого навчання учні можуть застосовувати ці методи під час виконання навчальних проєктів і науково-дослідницьких робіт передусім у процесі роботи над теоретичним розділом. Оскільки в результаті роботи зі словниками, літературознавчими енциклопедіями, монографіями й фаховими публікаціями дослідник має здійснити аналіз поглядів науковців на сутність досліджуваної проблеми. Це дає змогу синтезувати визначені положення й скомпонувати їх у зв'язний текст із відповідними логічними взаємозв'язками між його окремими фрагментами. Зазначені методи можна використовувати і для характеристики особливостей рецепції творчості певної персоналії сучасними літературознавцями. Окрім того, методи аналізу й синтезу можна застосовувати й під час роботи над практичним розділом науково-дослідницької роботи, що дасть здобувачам освіти змогу проаналізувати зібраний матеріал і його ефективно опрацювати.

Окрім того, у процесі виконання навчальних проєктів і науково-дослідницьких робіт з української літератури старшокласникам варто звертатися і до загальнонаукових методів індукції та дедукції. Як відомо, індукція – це логічний прийом дослідження, пов'язаний з узагальненням результатів спостереження й експерименту та рухом думки від одиничного до загального (Сисоєва, Кристопчук, 2009, с. 41). Наприклад, шляхом спостереження за текстами художніх творів і аналізу вибірок із портретів героїнь О. Забужко, А.С. Попелюх дійшла висновку, що літературний портрет є відображенням авторської світоглядної чи мистецької концепції. Проте варто констатувати, що оскільки, як уже зазначалося, у результаті таких спостережень можна зібрати різноманітний, інколи суперечливий матеріал, то подекуди індуктивні узагальнення мають проблематичний (вірогіднісний) характер, що ускладнює процес наукового пошуку для старшокласників і потребує контролю й коригування з боку вчителя в межах дослідно-орієнтованого навчання.

Дедукція як метод наукового дослідження передбачає перехід у процесі пізнання від загального до одиничного, виведення одиничного із загального, а окрім того, процес логічного висновку, тобто переходу за тими чи іншими правилами логіки від деяких даних пропозицій-посилань до їхніх наслідків (висновків) (Удалов, Зубович, Полежаєва, 2005, с. 34). Сутність дедукції полягає у використанні загальних наукових положень для дослідження конкретних явищ. Наприклад, у вже згаданому учнівському дослідженні, присвяченому літературному портретуванню в романі О. Забужко, констатовано, що портрет у літературному тексті є засобом психологізму, тобто передбачає не лише зображення рис зовнішності, а ще й відображення внутрішнього стану героїні, а після цього демонструємо зазначене твердження прикладами із художніх творів письменниці, тобто, аналізуючи портретні описи героїнь, визначаємо, як вони пов'язані із їхніми почуттями і переживаннями, рисами характеру.

Старшокласники, виконуючи навчальні проєкти і науково-дослідницькі роботи, мають знати, що в процесі наукового дослідження індукція та дедукція нерозривно пов'язані між собою, хоч на певному етапі наукового пошуку одна з них переважає. Наприклад, під час узагальнення емпіричного матеріалу й висування робочої гіпотези провідною є індукція. Водночас дедукція дає змогу

логічно впорядкувати експериментальні дані й побудувати теорію, яка ґрунтується на логіці їх взаємодії (Сисоєва, Кристопчук, 2009, с. 44).

З-поміж спеціальних методів літературознавчого дослідження, до яких доцільно звертатися учням у контексті дослідно-орієнтованого навчання в науковому ліцеї, досить популярним є біографічний метод, теоретики якого (Ш. Сент-Бев, Г. Брандес, а в українському літературознавстві – О. Огоновський, М. Петров, І. Франко, В. Смілянська, Т. Гундорова) спираються на ідею, що літературний твір є результатом творчої діяльності письменника, а отже, морально-духовний образ митця, події і враження його життя втілюються в літературному творі, а особа письменника постає ніби фокус, у якому відображається епоха, країна тощо. Прихильники цього методу наголошують, що без знання фактів індивідуальної історії письменника неможливо збагнути художньо-ідейний зміст його творів (Ковбасенко, 2002, с. 9). Наприклад, шляхом зіставлення авторської світоглядної концепції, що була сформульована на основі аналізу публіцистичних і художніх творів О. Забужко, було зроблено припущення, що головна героїня роману «Музей покинутих секретів» Дарина Гощинська є художньою проєкцією самої авторки.

Початки використання психологічного методу в літературознавстві відносять до 70-80-х роках XIX ст. У Західній Європі принципи зазначеного методу найвиразніше репрезентовані в працях С. Жірдена, Е. Еннекена (Франція), В. Вундта, В. Веца (Німеччина) тощо. В українському літературознавстві основоположником цього методу був О. Потебня, послідовниками якого стали Д. Овсянико-Куликовський, А. Горнфельд, Б. Лезін, О. Білецький та інші. Психологічна школа в українському літературознавстві перестала існувати в 20-ті роки XX ст. під ідеологічним тиском із боку радянської влади.

У межах учнівської науково-дослідницької діяльності з української літератури в системі дослідно-орієнтованого навчання доцільно зазначити, що застосування психологічного методу під час дослідження особливостей портретування в зазначеному романі О. Забужко забезпечує, з одного боку, розкриття закономірностей постмодерністського мислення авторки, а з другого, аналіз концептуальної структури образів та специфіки мислення персонажів. Цей метод передбачає застосування психологічного інструментарію (концепцій, методик) для аналізу авторської мистецької і світоглядної позиції, особливостей їх репрезентації в літературних творах,

визначення засобів психологізму в моделюванні образів і розгортанні конфлікту літературного твору. Застосування психологічного методу в процесі аналізу літературного твору, на нашу думку, дає змогу розширити межі пізнання під час наукового пошуку, сформулювати альтернативний погляд на порушену проблему.

Окремо варто згадати про використання методу психоаналізу в контексті виконання учнями навчальних проєктів і науково-дослідницьких робіт з української літератури. Як науковий напрям психоаналіз (засновник – З. Фройд) виникає наприкінці XIX – на початку XX ст. в клінічній практиці. Саме З. Фройд уперше зацентрував на його мовному рівні, звернувся до його мікрообразів та пов'язав їх із психічними явищами і процесами. Справжнім відкриттям для літературознавців стала можливість глибокого осмислення символіки сновидінь, тлумачення їхніх значень у контексті прагнень і намірів героїв. Окрім того, психоаналіз, досліджуючи прояви індивідуального і колективного підсвідомого, а також зовнішній вияв несвідомих душевних переживань, дає змогу зазирнути у творчу майстерню автора, а також під іншим кутом поглянути на його героїв: через зовнішні прояви заглибитися у їхній внутрішній світ. Цей метод був дуже продуктивним у процесі аналізу ученицею-дослідницею особливостей літературного портретування у творчості О. Забужко, оскільки взаємозв'язок між різними часопросторовими площинами в романі забезпечується завдяки онейричним фрагментам, тобто снам і видінням головних героїв – Дарини й Андріяна.

Порівняльно-зіставний (компаративний) метод сформувався на підґрунті діяльності порівняльно-історичної школи другої половини XIX ст. (Козлик, 2004). Важливе значення для його оформлення мали праці німецького філолога Т. Бенфея, а також українських дослідників М. Драгоманова, М. Дашкевича, І. Франка. У радянський період компаративний метод зазнав критики, натомість популяризувалася теорія «взаємозв'язків і взаємодії літератур», а також концепція порівняльно-типологічного вивчення історико-літературного процесу. Наразі порівняльно-зіставний метод є одним із найбільш поширених у літературознавстві, він передбачає виявлення генетичних, генетично-контактних зв'язків і типологічних збігів (аналогій) у національних, регіональних і світових літературах (Марко, 2013). Відповідно, дослідники зосереджують свою увагу на формах зовнішніх і внутрішніх контактів, впливів, міжлітературної рецепції, а також на посередницьких

функціях художніх перекладів. Окрім того, компаративістика набуває міждисциплінарного характеру й передбачає зіставлення певних художніх явищ чи творів у різних мистецтвах. Цей метод став одним із основних у процесі дослідження поетики портретування у романі Оксани Забужко «Музей покинутих секретів», оскільки під час роботи над теоретичним розділом Попелюх А.С. зіставляла погляди літературознавців на особливості функціонування портрету в різні культурно-історичні епохи: від монументального стилю давньоруської доби до постмодернізму, що набуло відображення також у науковій публікації, яку учениця підготувала у співавторстві з науковим керівником (Лілік, Попелюх, 2023).

Культурно-історичний метод був запропонований у другій половині XIX ст. французьким філософом, істориком і літературознавцем І.-А. Теном, який і вважається зачинателем цієї наукової школи, до якої належать представники різних країн: Ф. Брюнетьер і Г. Лансон (Франція), Г. Брандес (Данія), В. Шерер (Німеччина), Ф. де Санктіс (Італія). Врахування ідей представників культурно-історичної школи під час написання науково-дослідницької роботи дало змогу Попелюх А.С. проаналізувати творчість О. Забужко в контексті літературного процесу к. XX – поч. XXI ст., визначити вплив сукупності історичних і мистецьких чинників на формування творчого покоління вісімдесятників. Звернення до культурно-історичного методу дало змогу, зокрема, проаналізувати такі риси творчості письменниці, як іронічність, інтертекстуальність, екзистенційність тощо.

Представники міфологічного/міфопоетичного методу стверджують, що всі літературні твори або представляють собою міфи в чистому вигляді, або в цих творах присутня велика кількість елементів міфу. Цей метод у літературознавстві пов'язаний передусім із роботами Дж. Фрезера та К. Г. Юнга (вчення про архетипи). На сучасному етапі міфопоетичний метод під час аналізу літературного твору застосовується для з'ясування особливостей використання автором традиційних міфологічних сюжетів та образів шляхом їхньої інтерпретації і трансформації; специфіки творення авторського міфу, коли організація художнього тексту підпорядковується законам поетики міфу; осмислення особливостей міфологічної стилізації, у якій автор лише формально імітує стиль міфу (міф відіграє роль декоративного елемента) (Марко, 2013). У контексті дослідження жіночих образів у творчості О. Забужко ліцеїстка зверталася до методу

міфопоетики під час визначення інтертекстуальних зв'язків і особливостей авторської рецепції вже відомих сюжетів, мотивів і образів, зокрема це стосувалося епізоду про «секретики». Це дало їй змогу дослідити нові сенси, які авторка спродукувала на основі рецепції відомих сюжетів в умовах постмодернізму, а також трансформації з жіночими персонажами, що пов'язані із накладанням різних значень – специфічно авторського й символічно-міфологічного.

У контексті дослідно-орієнтованого навчання в наукових ліцєях варто ознайомити учнів і з герменевтичним методом літературознавчих досліджень (його теоретична основа закладена в працях М. Гайдеггера, Г.-Г. Гадамера), що ґрунтується на розумінні літературного твору як структури, яка має певне значення, тобто як смислової єдності, наділеної генеративною функцією смислотворення. Цей підхід враховує також інтенціональність авторської свідомості та рецептивний характер самого процесу читання (Козлик, 2004). Відповідно герменевтичний метод дослідження літературних явищ і літературних епох базується на урахуванні складної взаємодії автора, твору та читача. У процесі дослідження творчості О. Забужко учениця-дослідниця зверталася до методу герменевтики з метою обґрунтування варіантів інтерпретацій художніх творів, досягнення їхніх прихованих смислів з урахуванням різноманітних чинників.

Застосування цих методів дало змогу Попелюх А.С. успішно виконати й захистити не лише науково-дослідницькі роботи з літератури, а також низку навчальних проєктів у межах дослідно-орієнтованого навчання в науковому ліцєї.

Варто наголосити, що для ефективного використання здобувачами середньої освіти методів наукового пізнання, керівнику необхідно проводити системну й послідовну роботу, у межах якої можемо умовно виділити такі етапи:

- ознайомлення з історією виникнення кожного методу, його основними представниками, їхніми поглядами й напрацюваннями, особливостями застосування конкретного методу під час дослідження літературного твору;
- обговорення доцільності використання кожного методу в контексті обраної теми дослідження, сформульованої мети й завдань;
- відбір методів, які забезпечать ефективне розв'язання визначених дослідницьких завдань у межах конкретного дослідження;

- безпосереднє застосування методів наукового пізнання в процесі науково-дослідницької роботи;
- підбиття підсумків, визначення й заповнення прогалів у дослідженні шляхом застосування раніше незадіяних методів.

Висновки. У процесі дослідження описано загальнонаукові й спеціальні (літературознавчі) методи наукового пізнання, які можуть використовувати учні старших класів наукових ліцеїв під час виконання навчальних проєктів і науково-дослідницьких робіт із української літератури в контексті дослідно-орієнтованого навчання. З'ясовано, що особливості їх відбору й використання зумовлюються обраною темою дослідження, сформульованою метою і завданнями. Особливості застосування кожного загальнонаукового і спеціального методу були проілюстровані на прикладі науково-дослідницьких робіт з української літератури, підготовлених і захищених Попелюх А.С. упродовж навчання в науковому ліцеї. Наголошено, що деякі із цих методів були домінувальними (спостереження, аналіз і синтез, системний підхід; порівняльно-зіставний, психологічний, психоаналітичний, культурно-історичний тощо), інші виконували допоміжну роль. Закцентуємо, що від оптимального підбору здобувачем середньої освіти методів дослідження залежить ефективність його виконання, а також об'єктивність і вірогідність отриманих результатів. Отже, це потребує особливої уваги з боку вчителя української літератури (наукового керівника), який має цілеспрямовано формувати в старшокласників дослідницьку компетентність.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в обґрунтуванні процедури визначення інших складників наукового апарату учнівських літературознавчих досліджень, зокрема об'єкта, предмета, мети й завдань.

ЛІТЕРАТУРА

- Базиль, Л. О. (2016). *Теоретичні і методичні засади розвитку літературознавчої компетентності майбутніх учителів української мови і літератури* (дис. д-ра пед. наук: 13.00.04). Київ (Bazyl, L. (2016). *Theoretical and methodological principles of the development of literary competence of future teachers of the Ukrainian language and literature* (Doctor of Pedagogical Sciences dissertation: 13.00.04). Kyiv).
- Бондаренко, Г.П. (2021) *Формування дослідницької компетентності як чинник удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів української мови та літератури*. DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310-2021-100-1-46-56> (Bondarenko, H. (2021). *Formation of research competence as a factor in improving the professional training of future teachers of the Ukrainian language and literature*. DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310-2021-100-1-46-56>).

- Калинюк, О. А. (1999). *Композиційно-мовленнєва форма «опис» у науково-фантастичному тексті* (дис. ... канд. філ. наук: 10.02.04). Одеса (Kalynyuk, O. A. (1999). *Compositional and speech form "description" in a science fiction text* (dissertation ... candidate of philological sciences: 10.02.04). Odesa).
- Ковбасенко, Ю.І. (2002). Мистецтво аналізу й інтерпретації художнього тексту. *Громадський науково-методичний журнал*, 4, 2-25 (Kovbasenko, Yu.I. (2002). The Art of Analysis and Interpretation of a Literary Text. *Public Scientific and Methodological Journal*, 4, 2-25).
- Козлик, І. В. (2004). Методологія літературознавства як актуальна проблема. *Зарубіжна література в навчальних закладах*, 5, 10–12 (Kozlyk, I. (2004). Methodology of Literary Studies as a Current Problem. *Foreign Literature in Educational Institutions*, 5, 10–12).
- Лілік, О., Попелюх, А. (2023). Традиції портретування в українській літературі: історична ретроспектива. *Українська мова і література в школі*, 80, 18-22 (Lilik, O., Popeliukh, A. (2023). Traditions of Portraiture in Ukrainian Literature: Historical Retrospective. *Ukrainian Language and Literature in School*, 80, 18-22).
- Марко, В. П. (2013). *Аналіз художнього твору: навч. посіб.* Київ: Академвидав (Marko, V. (2013). *Analysis of a work of art: a study guide*. Kyiv: Akademvydav).
- Мацько, Д.С. (2016). Формування науково-дослідницької компетентності – складової професійної культури майбутніх учителів іноземної мови як провідна мета національної системи освіти України. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*, 20(1), 317-332 (Matsko, D. (2016). Formation of research competence – a component of professional culture of future foreign language teachers as the leading goal of the national education system of Ukraine. *Theoretical and Methodological Problems of Raising Children and Students*, 20(1), 317-332).
- Саприкіна, Н. (2010). Науково-дослідна робота як засіб розвитку креативних здібностей студентів-філологів. *Вісник Львівського університету. Серія: Філологія*, 50, 342-348 (Saprykina, N. (2010). Scientific research as a means of developing the creative abilities of philology students. *Visnyk Lviv University. Series: Philology*, 50, 342-348).
- Сердюк, Г.А. (2022). Проектна діяльність як ефективна форма дослідно орієнтованого навчання в наукових ліцеях. *Science and education for sustainable development*. Monograph 50. Publishing House of University of Technology, Katowice, Poland, p. 616-620 (Serdiuk, H.A. (2022). Project activity as an effective form of research-oriented education in scientific lyceums. *Science and education for sustainable development*. Monograph 50. Publishing House of University of Technology, Katowice, Poland, s. 616-620).
- Сисоєва, С. О., Кристопчук, Т. Є. (2009). *Педагогічний експеримент у наукових дослідженнях неперервної професійної освіти: навч.-метод. посіб.* Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня» (Sysoieva, S. O., Krystopchuk, T. Ye. (2009). *Pedagogical experiment in scientific research of continuous professional education: teaching and methodical manual*. Lutsk: VAT «Volyn region Printing House»).
- Удалов, В., Зубович, В., Полежаєва, Т. (2005). *Наукові принципи: від частково-до цілісносистемних*. Київ-Луцьк: ВАД (Udalov, V., Zubovych, V., Polezhaieva, T. (2005). *Scientific principles: from partial to holistic systems*. Kyiv-Lutsk: VAD).

SUMMARY

Lilik Olha. Features of the application of methods of literary science research in the context of research-oriented teaching in scientific lyceums.

Relevance: the need to determine the features of the application of methods of literary research within the framework of scientific research work of secondary school students in scientific lyceums is due to processes aimed at reforming the educational sector as a whole and introducing specialized training in senior classes, which is directly related to research-oriented training.

Purpose: to characterize the features of the application of methods of literary research in the context of research-oriented training in scientific lyceums.

Methods: in the research process, a complex of empirical and theoretical methods of scientific knowledge was used, in particular, the methods of analysis and synthesis were used to process scientific literature on the selected problem. In addition, the analysis method was applied when working with the texts of scientific and research works by Popeliukh Angelina Serhiivna, performed and defended in the system of the Small Academy of Sciences in the section "Ukrainian Literature", for one of which ("Features of female portraiture in the novel "Museum of Abandoned Secrets" by O. Zabuzhko") the author received a second degree diploma at the all-Ukrainian stage of the competition-defense in 2023-24 academic year, and for the second ("Chronotope as a method of constructing a new reality in the novel by M. Kidruk "Colony"") a first degree diploma at the regional stage in 2024-25 academic year.

In order to collect data on student scientific and research work, the method of observation of research-oriented learning at the scientific lyceum was also used. To formulate conclusions, as well as recommendations for the formation of skills in the application of literary research methods in senior students, generalization and systematization methods were used. All methods of scientific research were applied based on the principles of complementarity and compliance with the purpose of the study. This ensured the objectivity and reliability of the results obtained.

Results: the article describes general and special methods of literary research in the context of secondary school students performing scientific research work within the framework of research-oriented training in scientific lyceums. In particular, the features of the use of general scientific methods (empirical and theoretical), primarily analysis and synthesis, induction and deduction, abstraction, generalization, observation are described. The features of the use of some special methods of literary research are analyzed, in particular biographical, hermeneutic, mythological criticism, comparative-comparative, cultural-historical, psychoanalytic, etc. In the process of describing each of the mentioned methods, the author of the article briefly characterizes the history of its formation, and also names the literary scholars who formulated the theoretical principles of its application, the conditions for its effective use in literary discourse.

Conclusions: It is proven that the features of the selection of general scientific and special methods of scientific knowledge by high school students for the implementation of educational projects and scientific research works on Ukrainian literature in the context of research-oriented education are determined by the chosen topic, formulated goal and objectives.

In the context of the scientific research works analyzed in the article, prepared and defended by Popeliukh A.S., it was found that some of the methods of scientific research were dominant (observation, analysis and synthesis, systemic approach; comparative, psychological, psychoanalytic, cultural and historical, etc.), others played a supporting role. We emphasize that the effectiveness of its implementation, as well

as the objectivity and reliability of the results obtained, depend on the optimal selection of research methods by a secondary education student. It has been proven that the formation of skills in the application of general scientific and literary research methods in senior students of scientific lyceums requires purposeful and systematic work from the teacher-linguist.

Key words: scientific research activity, scientific lyceum, research-oriented training, literary research, research methods.

УДК 37.015.31:159.922.7:373.3

Євген Мороз

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

ORCID ID 0009-0003-3580-5183

DOI 10.24139/2312-5993/2025.01/046-058

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕМОЦІЙНИХ НАВИЧОК МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Стаття присвячена результатам експериментального дослідження процесу формування соціально-емоційних навичок у молодших школярів. Дослідження було проведене в навчальних закладах Сумської ОТГ, де було впроваджено систематичне методичне забезпечення, спрямоване на розвиток ключових соціально-емоційних компетенцій учнів. У процесі експерименту було оцінено зміни в таких аспектах, як самоконтроль, емоційна стабільність, комунікаційні навички та здатність до конструктивного розв'язання конфліктів. Також досліджено вплив інтерактивних методик на формування толерантності, товариськості та взаємодії серед учнів. Результати експерименту показали значне покращення рівня сформованості соціально-емоційних навичок після застосування педагогічних підходів, що підтверджує ефективність запропонованих методик для підвищення емоційної грамотності та соціальної адаптації молодших школярів. Стаття містить рекомендації щодо використання інтерактивних вправ у навчальному процесі для розвитку соціально-емоційних компетенцій учнів.

Ключові слова: соціально-емоційний розвиток молодших школярів; соціально-емоційні навички; експериментальне дослідження; методичне забезпечення; емоційний інтелект; інтерактивні методики.

Постановка проблеми. Сучасна освіта акцентує на необхідності розвитку не лише академічних знань і когнітивних навичок, але й соціально-емоційних компетентностей, які є ключовими для успішної адаптації, навчання та інтеграції особистості у суспільство. Особливе значення це має для молодших школярів, які перебувають на етапі активного формування своїх соціальних, емоційних і поведінкових моделей. Розвиток соціально-емоційних навичок у цьому віці визначає здатність дітей до саморегуляції, побудови міжособистісних відносин, ефективного розв'язання конфліктів і розвитку емпатії.

Водночас існує низка проблем, які стримують системний розвиток цих навичок у молодших школярів. Освітній процес у початкових класах